

Llengües en contacte: Conceptes de la sociolingüística

Segons Lluís Vicent Aracil, una llengua no és només una estructura lingüística, sinó que implica també un ús lingüístic. La lingüística tradicional s'ocupa de l'estructura lingüística (fonètica, lèxic, regles morfosintàctiques...). La sociolingüística s'ocupa de l'ús -o el no ús- de la llengua, és a dir, les condicions de la seua existència.

Podem establir un paral·lisme entre lingüística i sociolingüística per una banda, biologia i ecologia per l'altra; ja que les segones s'ocupen de la relació amb el medi, de la realització o ús de les primeres.

La sociolingüística té el seu origen als Estats Units, a la dècada dels cinquanta del segle passat, quan es començà a estudiar grups d'emigrants *chicanos* que no dominaven l'anglès. Als anys seixanta arriben els estudis a Europa per estudiar les realitats socials pròpies.

En el camp de la sociolingüística catalana cal destacar tres noms: Francesc Vallverdú, Lluís Vicent Aracil i Rafael Ninyoles.

CONCEPTES SOCIOLINGÜÍSTICS BÀSICS

L'ús lingüístic	Es refereix al fet que la llengua siga usada efectivament. Són totes les relacions existents entre la llengua i la resta del sistema social.
Estructura lingüística	La sociolingüística no l'analiza directament perquè és l'essència de la llengua, en contraposició a l'ús lingüístic, que és l'existència.
Àmbits d'ús	<p>Els àmbits d'ús consisteixen en els diversos marcs socioculturals i conjunts de situacions en què una llengua (o varietat lingüística) és usada: familiar, educatiu, judicial, mitjans de comunicació, etc. Depenen d'aquestes coordenades o factors: individu (sexe, edat, ocupació), tema, situació i intenció.</p> <p>Distingim entre l'àmbit de la parla (marcs socioculturals) i l'àmbit de la llengua (conjunt d'ocasions).</p>
Normes d'ús	<p>Cada societat estableix quines varietats lingüístiques són les adequades per a cada àmbit d'ús. En paraules de Lluís Vicent Aracil:</p> <p>«les normes d'ús són dictades i reforçades per una societat que les imposa d'una manera quasi irresistible, són impersonals, "semblen naturals". La gent les compleix i les fa complir sense adonar-se'n. Però en realitat han estat el resultat d'un joc de forces».</p>
L'ús convencional	<p>L'ús lingüístic que s'adapta a l'ús d'una societat (considerat ús normal) és anomenat ús convencional. L'ús convencional contribueix al desprestigi i procés de substitució d'una llengua.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Amb els castellanoparlants (encara que saben parlar català) cal parlar castellà. • Als estrangers se'ls parla en castellà encara que no sàpiguen ni castellà, ni català.
L'ús intencional	L'ús intencional contribueix a recuperar una llengua.
Funcions lingüístiques	<p>Lluís Vicent Aracil ("Conflicte lingüístic i normalització lingüística a l'Europa Nova", dins <i>Papers de sociolingüística</i>, 1982), parlant de les relacions entre la llengua i la societat, afirma que la llengua no pot funcionar sense el que anomena les funcions lingüístiques (consciència, o representació social, i el control: normes d'ús lingüístic, normes socials, explícites o implícites, que determinen la tria de llengua en cada àmbit de comunicació mitjançant l'idioma) i les funcions socials de la llengua (l'ús d'una llengua en els diferents àmbits d'ús, sola o en competència amb una altra llengua o més).</p> <p>Els dos ordres de funcions es relacionen en un model que s'autoregula a través de la compensació en un dels ordres quan es produeix un dèficit en l'altre, la qual és positiva (normalització lingüística) o negativa (substitució lingüística). Les funcions lingüístiques són, doncs, l' <i>input</i> d'un sistema cibernètic elemental i les funcions socials de la llengua, l' <i>output</i>.</p>

CONCEPTES SOCIOLINGÜÍSTICS BÀSICS: actituds >

El bilingüisme En principi cal dir que el bilingüisme és un concepte ambigu que s'ha utilitzat sovint pels governants per amagar un procés de substitució lingüística. Les societats no són bilingües, ho són els individus. Un individu pot ser bilingüe, trilingüe... segons el nombre de llengües que domini. De totes formes podem parlar de diferents tipus de bilingüisme: individual, social i territorial.

Bilingüisme individual: relacionat amb el poliglòtisme. Una persona parla dues llengües (encara que en pot parlar moltes més). N'hi ha de diferents tipus:

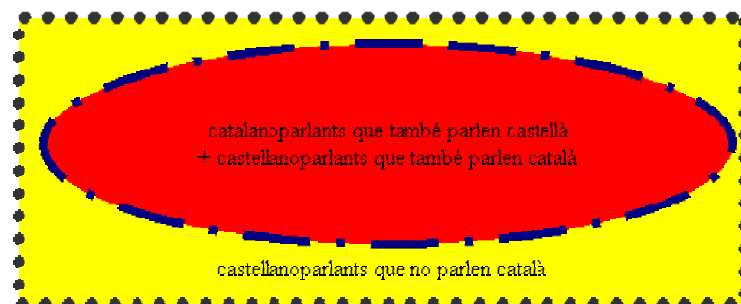
- Bilingüisme passiu i bilingüisme actiu: el parlant coneix dues llengües però una no l'empra (passiu); o coneix i empra les dues llengües (actiu).
- Bilingüisme simètric i asimètric: és simètric si el parlant domina per igual les dues llengües en tots els àmbits d'ús. Si no, és asimètric.
- Bilingüisme instrumental: un individu aprèn una llengua per raons laborals o econòmiques.
- Bilingüisme integratiu: s'aprèn una llengua per integrar-se dins d'un nou grup (els immigrants).

Bilingüisme social: es tracta de situacions on el bilingüisme individual afecta col·lectius sencers d'una societat. Si bé és normal que en un mateix estat hi haja més d'una llengua, no ho és tant que dins d'una mateixa comunitat lingüística hi haja bilingüisme. Aquest ha estat ocasionat com a conseqüència de guerres, ocupacions colonials, situacions polítiques, econòmiques o socials en què un poble en domina un altre.

En aquest cas, els parlants d'una llengua es veuen obligats a conèixer tots una segona mateixa llengua. Aquest cas es coneix com bilingüisme unidireccional, perquè els parlants de l'altra llengua no aprenen la dels primers. Les normes d'ús estableixen quina llengua s'ha d'emprar en cada situació, i la nova llengua apresada ocupa els àmbits d'ús més formals.

El bilingüisme dels pobles no és un fet *natural*, ja que per a cada societat basta una llengua. Una societat bilingüe manifesta una situació de conflicte, ja que la presència de dues llengües és innecessària: una llengua està ocupant l'espai de l'altra. Una d'elles desapareixerà.

Diferents sociolingüistes, com Aracil i Ninyoles, han denunciat el mite del bilingüisme. Es refereixen al fet que alguns sectors socials promouen la ideologia que hi ha societats intrínsecament bilingües. És curiós d'assenyalar com molts defensors d'aquest bilingüisme són monolingües. Defensen que la situació de bilingüisme és perfecta, que no hi ha problemes, que en tot cas seria un problema "obligar" a tothom a conèixer la llengua en situació de minorització. Neguen l'existència del conflicte afirmant que "tot va bé" quan en realitat la llengua pròpia de la societat està en recessió, en procés de substitució. Els defensors del bilingüisme s'anomenen bilingüistes, i en realitat el que pretenen és manipular la societat per mantenir el conflicte lingüístic (que condueix a la desaparició de la llengua pròpia). Vegem en aquest esquema com de fals és el bilingüisme social en el nostre cas:

Bilingüisme territorial: es dona quan en un país trobem geogràficament ben delimitades les diferents comunitats lingüístiques. Cadascuna disposa d'una sola llengua pròpia. És del cas de Bèlgica: el nord parla holandès i el sud francès, la capital és bilingüe, i a més hi ha unes petites regions de parla alemanya. (*És curiós comprovar com fins i tot dins l'exèrcit hi ha una secció de parla francesa i una de parla holandesa*). Al País Valencià ha existit un bilingüisme territorial històric: la zona de l'interior (més pobra i amb poca població) fou repoblada principalment per aragonesos i sempre ha estat de llengua castellana. També a Suïssa n'hi ha: cada cantó té una llengua pròpia (alemany, francès, italià i romanx o retoromànic, aquest en una situació d'inferioritat oficial).

En conclusió, el concepte de bilingüisme només es pot aplicar amb correcció si ens referim a persones concretes. Si ens referim al conjunt d'una societat, és més adequat parlar de conflicte lingüístic o diglòssia que no de bilingüisme social.

Conflicte lingüístic Existeix un conflicte lingüístic quan el contacte de dues llengües origina una situació en la qual dos sistemes lingüístics competeixen entre ells desplaçant parcialment o total un sistema en els diversos àmbits d'ús. Es tracta per tant d'una situació dinàmica i inestable. Sorgeix quan una llengua forastera comença a ocupar els àmbits d'ús d'una altra en el territori propi d'aquesta

La substitució lingüística Una vegada començat el procés, el desenllaç és la desaparició de la llengua pròpia i la seua substitució per la forastera (substitució lingüística) o bé el procés contrari: la normalització lingüística.

Allò més normal serà la substitució lingüística, que es desenvolupa en un procés amb diverses etapes.

1a. Procés de bilingüització: és l'etapa més llarga. Les classes altes, les ciutats més poblades, els joves... són els primers a adoptar la segona llengua. Aquesta comença a ocupar les funcions formals en detriment de la llengua pròpia.

2a. Procés de monolingüització en la llengua dominant. A poc a poc es va abandonant la llengua dominada (llengua B) i és suplantada per la llengua A (dominadora). Aquesta fase és molt ràpida, atès que tota la societat coneix ja la llengua A. Es presenten diversos problemes:

- Autoodi: els que s'han passat a l'altra llengua reneguen del seu origen lingüístic, del qual volen distanciar-se menyspreant-lo.
- Mitificació del bilingüisme: es generalitza la falsa creença en la compatibilitat jeràrquica de les dues llengües. En realitat la llengua dominada va reduint els seus àmbits d'ús i la dominant els amplia.
- Creació dels prejudicis lingüístics. Són prejudicis socials sense cap base científica manifestats contra una llengua: llengües aspres i dolces, fàcils i difícils, de cultura i primitives, superiors i inferiors... En cap cas es parteix d'apreciacions objectives, més aviat al contrari, de punts de vista subjectius i amb la intenció de menysprear allò diferent. Condicionen la predisposició a utilitzar o aprendre una llengua.
- Bilingüisme unidireccional. La llengua dominant ha esdevingut llengua necessària i la dominada ho ha deixat de ser, de manera que hi ha parlants monolingües en llengua A però només n'hi ha de bilingües en llengua B.

3a. Per últim, quan el procés s'ha completat, tenim l'abandó absolut de la llengua dominada i l'ús exclusiu de la llengua nova.

L'assimilació lingüística L'assimilació és un procés típic de les migracions es dona quan un grup d'emigrats es veu obligat, pel pes demogràfic, cultural, social i polític del país receptor a assimilar-se més tard o més d'hora l'idioma i la cultura pròpies d'aquell país.

L'assimilació lingüística pot no produir-se perquè el grup d'emigrats pot viure en la seua llengua inicial. Per exemple és el cas d'alguns grups d'immigrants arribats a l'àmbit catalanoparlant d'altres zones de l'Estat espanyol.

En l'assimilació es poden donar dues direccions contràries. Una de dins a fora, element essencial de substitució lingüística; o de fora a dins, element de normalització lingüística.

La interposició o mediatització lingüística Un fenomen paral·lel a la substitució lingüística i a l'assimilació, és el de la interposició o mediatització. Es produeix quan la llengua dominant (A) interfereix les relacions entre la comunitat lingüística minoritzada i la resta del món. Llavors parlem de cultures satèl·lit.

Exemples:

- Els parlants empen la llengua dominant per traduir una tercera llengua.
- Els immigrants aprenen la llengua dominant per integrar-se i no la llengua pròpia de la comunitat (el cas de les onades que estan arribant actualment a zones catalanoparlants, usen el castellà).
- Els préstecs lèxics d'una tercera llengua s'adapten a través de la llengua dominant (la gent diu fútbol i no futbol, èlit i no elit, balonmano i no handbol...).

La diglòssia Diglòssia seria segons Fishman aquella situació en què una llengua (A) ocupa els àmbits formals i l'altra (B), els àmbits informals. Una llengua és emprada per a funcions formals i estàndard; aquesta és la llengua de prestigi anomenada llengua A (alta). L'altra llengua, la pròpia, s'empra en situacions informals i s'anomena llengua B (baixa).

Interacció entre bilingüisme i diglòssia

Fishman descriu quatre tipus de situació:

a. Diglòssia i bilingüisme: en una societat, els membres saben expressar-se en dues llengües i les entren en funcions diferents. Per exemple a Paraguai: la llengua A és el castellà i la B el guaraní.

b. Diglòssia sense bilingüisme: dins d'una societat una classe social introdueix una llengua que només coneixen els individus d'aquest grup. Per exemple, a Rússia abans de la 1a guerra mundial, l'aristocràcia parlava francès, però la resta del poble només rus.

c. Bilingüisme sense diglòssia: quan en una societat els individus aprenen una segona llengua per pròpia voluntat. No incideix en els usos lingüístics de la llengua pròpia (aprendre anglès).

d. Ni bilingüisme ni diglòssia: seria la situació de comunitats monolingües (els castellans de les regions castellanoparlants, els islandesos, els portuguesos...)

Als Països Catalans va ser Rafael L. Ninyoles qui va introduir el concepte de diglòssia (en el sentit de diglòssia externa). Des de llavors es va deixar de considerar com a bilingüe la comunitat lingüística catalana i es va passar a identificar com a diglòssica.

Però el pas del temps ha fet variar la interpretació dels conceptes. El català ha estat durant el segle XX en una situació diglòssica, però avui no. És llengua oficial i, encara que amb matisos, llengua de prestigi en àmbits formals, encara que potser només a Catalunya i un poc a les Illes Balears.

la minorització lingüística

Llengua minoritzada és aquella que pateix la interposició d'una altra llengua i està immersa en un procés de retrocés en els usos dins de la pròpia comunitat lingüística. Tots els seus parlants es veuen obligats a practicar un bilingüisme unilateral, ja que la llengua pròpia és insuficient per viure-hi. Són llengües minoritzades: el català, el bretó, l'occità, el basc, el gallec, el sard, el cors, el caló...

No existeix un paral·lelisme entre llengua minoritària i llengua minoritzada. Ho podem comprovar en analitzar els llengües minoritàries i minoritzades d'Europa.

La normalització lingüística

La normalització lingüística és un procés de resposta al conflicte lingüístic, un procés de cohesió de la comunitat lingüística. Pretén recuperar els àmbits d'ús i el nombre de parlants de la llengua pròpia per lluitar contra la seva desaparició.

La normalització implica el reconeixement del conflicte lingüístic com una situació anormal que cal superar canviant les normes d'ús de la comunitat lingüística. S'han de reorganitzar les funcions lingüístiques de les dues llengües per readaptar les funcions socials de la llengua. El seu objectiu és la normalitat lingüística incidint en els següents aspectes bàsics:

- Augmentar el nombre de parlants.
- Augmentar la freqüència d'ús de la llengua.
- Ocupar tots els àmbits d'ús de la llengua.
- Unes normes d'ús favorables a la llengua dominada.

Cada procés de normalització lingüística genera el seu model particular d'acord amb determinats factors socials: la cohesió del grup, la consciència lingüística dels parlants, el marc legal vigent, els moviments sociopolítics. I segons la durada del procés de conflicte lingüístic tindrà major o menor probabilitat d'èxit.

La normalització és sempre una decisió històrica conscient, implica canvis culturals, socials, polítics, i sobretot una actitud favorable cap a l'idioma.

Va lligada a altres processos modernitzadors de la societat: economia, democràcia, ensenyament, mitjans de comunicació...

Aquest procés inclou dos aspectes inseparables:

1. La normativització (codificació de la llengua)
2. La intervenció sociopolítica, la política lingüística.

La política lingüística La política lingüística és l'activitat que desenvolupa un govern sobre l'ús de les llengües. Aquesta actuació pot ser conscientment exercida o inconscientment provocada. És la gestió del plurilingüisme. Les intervencions dels poders públics sobre les llengües al llarg de la història han estat freqüents. N'hi ha de dos tipus, per acció o per omissió.

- *Liberalisme* o no-intervenció: no s'intervé i es deixa que un procés de conflicte lingüístic es desenvolupi.
- *Dirigisme* o intervenció: es publiquen decrets, lleis... Poden servir per mantenir l'hegemonia d'una llengua o, pel cantó oposat, per frenar-ne els processos de substitució.

Models i exemples de política lingüística

Hi ha dos models teòrics en les fórmules legislatives de les polítiques lingüístiques: el principi de territorialitat i el principi de personalitat.

El principi de personalitat permet que un individu disposi dels seus drets lingüístics independentment de la zona de l'estat plurilingüe on es trobe.

El principi de territorialitat, en canvi, només concedeix els beneficis públics d'una llengua dins d'una zona ben delimitada d'un estat, però no en la seva totalitat territorial.

Es pot actuar en diferents àmbits: en Educació, en Administració, en mitjans de comunicació, en serveis, en cines, etiquetatge...

A Bèlgica un belga de parla francesa té garantits tots els seus drets lingüístics a la zona sud del país, i un belga de parla holandesa els té en la zona nord. Si un ciutadà canvia de zona lingüística ja no disposa dels seus drets lingüístics. Impera el principi de territorialitat. A Suïssa ocorre el mateix en cadascun dels cantons o regions (que disposen d'una sola llengua pròpia).

A Finlàndia, en canvi, tots els parlants de suec (només un 10% aprox.) i de finès tenen els seus drets lingüístics garantits a tot el país. És el principi de personalitat.

A l'Estat espanyol tenim un model mixt, s'hi combinen els dos: per als castellanoparlants hi ha el principi de personalitat, però per a bascs, gallecs i catalans el de territorialitat, de manera que es perpetua el conflicte lingüístic, ja que uns ciutadans estan obligats a conèixer dues llengües (la pròpia i la castellana) i altres només una, l'oficial a tot l'estat.

La majoria d'estats tenen una política lingüística en què només es reconeix una sola llengua oficial i els ciutadans que en parlen una altra no tenen cap dret lingüístic: França, Itàlia, EUA, Grècia, Rússia, Marroc, Turquia...

La planificació lingüística La planificació lingüística són les distintes formes d'intervenció conscient sobre una llengua. Es parteix d'una anàlisi de la situació inicial, que es considera insatisfactòria. A partir d'ací es plantegen els objectius que ha d'aconseguir la llengua.

Un govern pot optar per la substitució de la llengua pròpia de la seua societat. Llavors parlem de contraplanificació: el conjunt de mesures destinades a dificultar la normalització d'aquesta llengua.

Cal tenir en compte que una política lingüística no serà efectiva si no hi ha una resposta positiva, un suport de la societat, que és la que al cap i a la fi cal transformar. En la mesura que la societat manifesti consciència i lleialtat lingüística, es podrà garantir o no l'èxit de la política lingüística.

La contraplanificació lingüística Un clar exemple de contraplanificació tenim el de l'actual govern de la Generalitat Valenciana, que actua negant la unitat de la llengua, suprimint convalidacions de titulacions de català, dificultant la tasca d'organitzacions culturals en defensa de la llengua, no promocionant l'ús públic del català, omplint de continguts en castellà la televisió pública, etc. Curiosament, es proclamen defensors del bilingüisme. Segons enquestes de l'any 2004, en deu anys s'ha passat d'un 60% de valencianoparlants a un 50%.

El nou Govern Balear, des de 2003, també s'ha apuntat a la política del bilingüisme.